

3.3 Економічні механізми забезпечення продовольчої безпеки

Комплексність завдання розвитку продовольчого комплексу на основі раціонального агроприродокористування вимагає розробки і прийняття концепції екологічно орієнтованої продовольчої безпеки, де б відображалися цілі та орієнтири розвитку продовольчого комплексу на екологічних засадах, політика держави, а також засоби і способи вирішення стратегічних завдань. Метою концепції має стати визначення шляхів відродження виробництва якісного, екологічно чистого продовольства, а також підвищення еколого-економічної ефективності агровиробництва, формування сприятливого конкурентного середовища, розробка механізмів державного регулювання екологічно сталого розвитку через удосконалення структурної, кредитної, інвестиційної, цінової, зовнішньоекономічної та кадрової політики. Головна ідея концепції має полягати у незмінній пріоритетності, стабілізації і розвитку продовольчого комплексу на засадах раціонального агроприродокористування та соціально орієнтованої багатокладності сільського господарства.

Одним із чинників виводу АПВ на новий вид ефективності, вирішення фінансового забезпечення і подальшої реструктуризації галузі, її конкурентоздатності є всебічна оцінка земельного фонду, впровадження дієвого механізму включення землі в економічний обіг, удосконалення земельних відносин. Це в свою чергу забезпечить умови для покращення становища всієї національної економіки [129].

Поліпшення добробуту населення необхідно розглядати через призму вдосконалення управління ресурсовикористанням в аграрному секторі. Адже саме від соціально-економічних умов залежить можливість успішного вирішення ідеї еколого збалансованого ресурсовикористання. Нині стає актуальним розробка нових підходів до оцінки поняття „якість життя”, з урахуванням комплексної всебічної оцінки чинників, які негативно впливають на соціальні умови життя.

Важливим інструментом системи раціонального ресурсовикористання в підприємницькій діяльності є мотивація впровадження ресурсозберігаючих технологій з дотриманням екологічних норм, використання ґрунтозахисних систем землеробства, використання біологічних методів захисту в рослинництві. Необхідно розробити мотиваційну модель з дієвим механізмом впровадження, надійною системою стабільного функціонування. Дана модель повинна містити засоби стимулювання, які б заохочували дотримання екологічних і ресурсозберігаючих норм, а також систему повної відповідальності за порушення вказаних норм з гарантованим покриттям заподіяної шкоди.

Потрібно підвищувати роль служб екологічної безпеки, як органів, що координують комплексні цільові еколого-економічні програми розвитку і збереження природних ресурсів регіону, запровадити системи всебічного екологічного моніторингу. Необхідно мати не тільки констатацію природоохоронних позицій, а й постійний потік достовірної інформації, із всебічним аналізом причин і наслідків еколого-економічних проблем та чітким планом їх проблеми.

Для налагодження дієвого механізму по запобіганню явищ нераціонального, еколого небезпечного природокористування, своєчасного виявлення та ліквідації наслідків порушення екобалансу в природному середовищі, належного покарання винних, необхідно вдосконалити чинне законодавство в галузі ресурсовикористання, та подальшого розвитку даної проблеми в нових законодавчих актах, об'єднаних в цілісну систему управління природними ресурсами в процесі зростання антропогенного навантаження з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

Головна ідея концепції формування екологічно орієнтованої продовольчої безпеки має полягати у незмінній пріоритетності, стабілізації і розвитку продовольчого комплексу на засадах раціонального агроприродокористування та соціально орієнтованої багатоукладності сільського господарства. Ринкові реформи в аграрній сфері загострили проблему формування ефективної агропродовольчої сфери. Світова практика переконує, що дана сфера не є

системою, здатною до саморегуляції, а, отже, її державне регулювання (якому, до речі, має підлягати і екологізація сільськогосподарського виробництва) є об'єктивною необхідністю [130, 131].

Регулятивна роль цінової політики визначається через поєднання двох підходів – цінового лібералізму та тимчасового субсидування виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Методологічно ціноутворення на продукцію сільського господарства доцільно будувати з урахуванням поточних витрат і встановленої норми рентабельності. Аналогічний підхід варто зберегти і в ціноутворенні на продукцію суміжних галузей з метою ліквідації диспаритету цін, при цьому методичні підходи до формування витрат агропродовольчої сфери мають враховувати інфляційні тенденції та екологічні параметри. У перспективі державне регулювання має зводитися до моніторингу економічної кон'юнктури з метою недопущення монополістичних тенденцій і сприяння розвитку конкуренції виробників екологічно чистої продукції. Отже, як економічний регулятор розвитку агропродовольчої сфери, ціновий механізм виконуватиме функції:

- орієнтира при виборі спеціалізації суб'єктами господарювання;
- стимулювання еколого-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва;
- координації відносин між суб'єктами виробництва, зберігання, переробки і реалізації продукції агропродовольчої сфери.

Таким чином, ціновий механізм може стимулювати як науково-технічний розвиток агропродовольчої сфери, так і його екологізацію. Крім того, функціонування суб'єктів господарювання в умовах ринку підсилить роль кредитування як засобу регулювання розвитку продовольчого комплексу. На нашу думку, заходи щодо державної підтримки агропродовольчої сфери мають включати:

- тимчасове встановлення режиму пільгового кредитування на здійснення екологізації виробництва;

- надання гарантій банкам при кредитуванні ними проектів, які забезпечать раціональне агроприродокористування;
- видачу інвестиційних кредитів;
- розширення практики кредитування під заставу майбутнього врожаю;
- створення мережі іпотечних банків та кредитних спілок.

Зміна економічного середовища спричинила виникнення різноманітних форм господарювання на засадах добровільної кооперації – концернів, асоціацій, акціонерних товариств, агроконсорціумів, розвиток яких стане основою створення конкурентного середовища виробництва продовольства з подальшою концентрацією виробництва, скороченням кількості фермерських і особистих підсобних господарств та нарощуванням експортного потенціалу.

Реалізація основних концептуальних положень має базуватися на засадах взаємодії управлінських структур та виробничих ланок згідно з принципом досягнення максимального еколого-економічного та соціального рівня продовольчої безпеки. Ступінь пріоритетності поставлених проблем визначає рівень координуючих ланок (державний, регіональний, міжрегіональний, місцевий), джерела фінансування, терміни виконання, організацію супроводу і контролю за виконанням прийнятих рішень [132, 133].

Нами розвинуто теоретичні та методичні основи макроекологічного моніторингу та його інформаційної бази (рис. 1), доповнено показники та фактори, які потрібно вивчати, контролювати та прогнозувати для гарантування продовольчої безпеки. Агроекологічний моніторинг має стати базою не тільки управління станом довкілля, але й основою маркетингу екологічно чистої продукції.

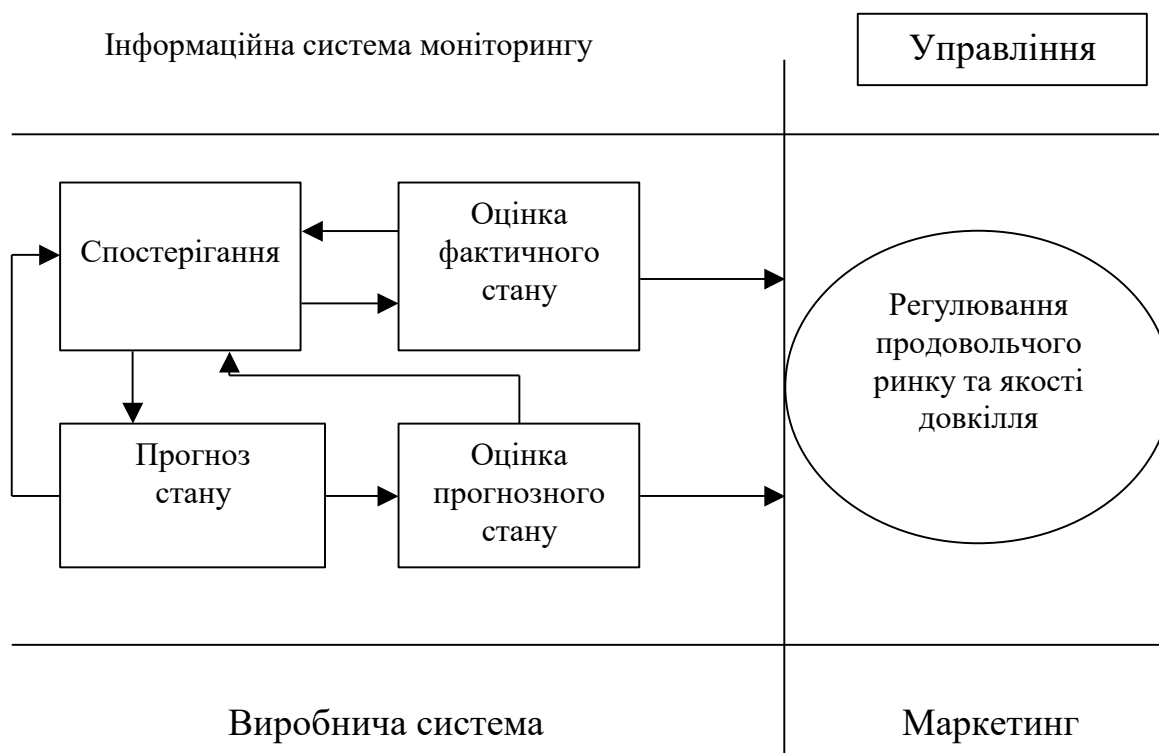

Рис. 1. Схема системи моніторингу

Удосконалення потребує і організаційна група методів. Наприклад, сертифікат якості, за даними [134, 135], має бути замінений на сертифікат, який видається екологічною службою.

Екологічне законодавство за роки незалежності України було значно вдосконалено. Значна частина його норм спрямована на упередження проявів екологічного ризику та небезпеки від стихійних явищ, негативного техногенного впливу, на здійснення раціонального та комплексного використання природних ресурсів, на відшкодування шкоди юридичним особам, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище [8].

Заохочувальні методи спрямовані на створення матеріальної зацікавленості у виробництві екологічних товарів. До існуючих заохочувальних механізмів слід додати пільгове оподаткування виробників деяких видів екологічних товарів, а також субсидування цін екологічних товарів.

Для визначення ролі окремих факторів виробництва та включення екологічних ресурсів до загальних економічних відносин треба розширити

поняття виробничої функції за рахунок приєднання до неї екологічних ресурсів, що дозволить розробити механізм їх відтворення у виробничому циклі.

З теоретичної точки зору головними ресурсами виробництва є праця і капітал:

$$B = f(\Pi + K) \quad (1)$$

Проте, ця виробнича функція стосується, насамперед, промисловості, хоча і в ній без землі як просторового ресурсу виробництво неможливе. І в цьому вада такого узагальнення, бо відчуження землі для промисловості неминуче скорочує аграрний потенціал. Саме тому ця дуже загальна функція не дає можливості проаналізувати особливості аграрного виробництва та його сільськогосподарського сектора, бо без землі як джерела родючості виробництво тут неможливе взагалі. Проте, інші ресурси (штучна родючість, технічний прогрес тощо) можуть змінювати віддачу основних ресурсів. Отже, для АПК основна виробнича функція має вигляд [137]:

$$B = f(Z + K + \Pi) \quad (2)$$

Аналізуючи виробничо-продуктовий ланцюг, видно, що лєвова частка збитків виникає на перших стадіях виробництва продукції (у рослинництві) і примножується на наступних стадіях. Тому необхідна екологізація землеробства, для чого потрібно у виробничу функцію слід ввести розширені якості землі.

Як засіб праці земля характеризується якістю ґрунтів і продуктивністю рослин, а як предмет праці – техніко-технологічними і просторовими властивостями, які визначають технологію й ефективність землеробства. Крім того, земля є елементом нерухомості, а також матеріальною умовою виробництва, операційним базисом, компонентом природного середовища та основою збереження всього живого.

Отже, у виробничій функції ці властивості слід відобразити як ресурси, що зможе забезпечити їхнє відтворення у реальному виробничому циклі, у т.ч. і фінансовому забезпеченні.

Виробнича функція матиме вигляд [137]:

$$B = f(Z_1 + Z_2 + Z_3 + \Pi + K), \quad (3)$$

де B – обсяг продукції;

Π – праця;

K – капітал;

Z_1 – земля як засіб виробництва в сільському господарстві;

Z_2 – земля як базис альтернативного виробництва або справи (просторовий базис, рекреація, туризм тощо);

Z_3 – земля як середовище перебування або екологічне благо.

Складність оцінки полягає в тому, що з екологічної точки зору ґрунт є малорухомим середовищем, в якому забруднюючі речовини поступово нагромаджуються, що позначається на здоров'ї споживачів через якість їжі та необхідно враховувати при реструктуризації землекористування [129, 136].

Нова парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки має забезпечити загальне піднесення виробництва та якості продовольства, конкурентоспроможність продукції та сталий соціальний розвиток сільських регіонів. Вплив державних інститутів на рівень споживача повинен відбуватися через екологічне виховання, освіту, пропаганду, субсидування цін, надання податкових пільг з ПДВ. Систему фінансування та кредитування в АПВ наведено на рис. 2.

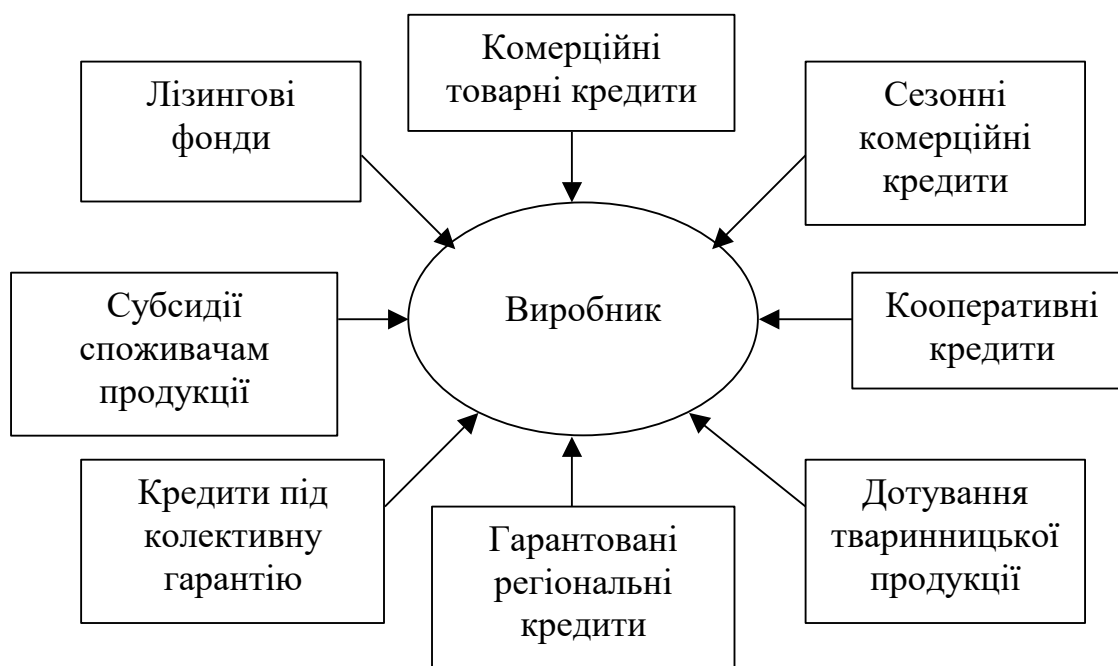

Рис. 2. Система фінансування та кредитування в АПВ

Викладене вище поглиблює науково-методичні засади управління природокористуванням у частині раціоналізації вибору методів просування на ринок екологічно безпечної продукції. Їх практичне застосування надасть можливість упорядкувати діяльність підприємств щодо стимулювання збуту екологічно безпечної продукції, стимулювати попит на неї і створити умови виробництва екологічної продукції.

Вирішення сучасних екологоекономічних проблем полягає в науково-методичному обґрунтуванні основ всебічної соціально-економічної та екологічної оцінки підприємницької діяльності людини, пов'язаної з використанням природних ресурсів, що може впливати на порушення балансу в природному середовищі, визначенні системи показників виробничо-господарської діяльності аграрної сфери та методів оцінки виробничої діяльності, що найбільш повно відповідають еколого-економічним вимогам.

Науково виважена система раціонального управління процесом використання природних ресурсів в аграрній сфері повинна бути направлена на забезпечення продовольчої безпеки України, шляхом виробництва якісної, повноцінної сільськогосподарської продукції та сировини в достатній кількості.

Для забезпечення екологічної чистоти товарів, збереження середовища і відтворювальних функцій в природі, концепція управління ресурсовикористання повинна будуватись на глибокому пізнанні соціально-економічних та біологічних законів оптимальної взаємодії підприємницької діяльності людини і природи. Тільки тоді людство буде мати гарантовану продовольчу і екологічну безпеку свого існування.